

Az „emberré“ nevelés elve Rousseau paedagogiájában.

Irta: **Kemény Gábor.**

(Folytatás)

A nevelés első szakában az anya az, ki az emberré növekedésre, az apa, ki a polgárrá nevelésre készíti elő a gyermeket. Az anya és apa munkájában összhangnak kell lenni. *Az egészséges testi fejlődés itt még a legfőbb követelmény, de az apának, mint tanítónak fellépése, az anya és apa közös munkája már világosan mutatják, hogy a családi és társadalmi élet gondolata nincsen kizárva Rousseau neveléstanából.* Rousseau növendéke a tanulmányokban nem fog gyors előhaladást tenni, de azért korántsem lesz tanulatlan. Mikor a fiú 10–12-ik évét eléri, eszméi korlátoltak lesznek, de nem zavartak. Ha nem is tud semmit könyv nélkül, annál többet tud tapasztalatból; emlékezete nem teszi erős oldalát, de igenis ítélőtehetsége; nem beszél többet, mint egy nyelvet, de ezt aztán érti és ha nem is beszél jól, mint mások, viszont *jobban cselekszik, mint mások* . . . Ő nem követ formulát soha, nem ad semmit tekintélyre és nem utánoz másokat, hanem úgy beszél és cselekszik, amint neki tetszik . . . Az erkölcsi szabályoknak nem igen lesz bővében, de mi hasznát is vehetné az ilyen szabályoknak? Hisz gyermeklétére a felnőttek társaságában úgy sem léphet fel tényezőként. Beszélhetek ti neki engedelmességről, kötelességekről, azt se tudja, mit akartok azzal mondani? Ámde ha azt mondjátok neki: „Tedd meg nekem ezt a szivességet!“ — nyomban megteszi . . . Jellemében sem csúszó-mászó szolgáltságot, sem hatalmaskodó kényúri modort nem találunk, de igenis hűséget és bizalmat, nemes érzelmet és megnyerő szendéséget . . . Ha megadod neki, amit kér, nem fogja megköszönni, de érezni fogja, hogy irányodban adósságot kell lerónia; ha visszaútasítod, se nem unszol, se nem neheztel érte . . . Olyasmihez,

ami erejét felülmulná, hozzá nem fog soha... Mindent, amit tesz, komolysággal és szabadsággal végzi... Városi gyermekek közül senki sem ügyesebb nála, de ő izmosabb valamennyinél; falusiakhoz viszonyítva pedig hasonlít hozzájuk erőre, de felülhadjá őket ügyességben és értelemben... Így jut Rousseau növendéke a gyermekkori érettséghez. Nem tudakos növendéket nevel, ki csillogtatja s kirakatba teszi tudományát, hanem olyat, aki korához képest okosan gondolkodik s aki jól cselekszik. Könnyen beláthatjuk, hogy az a gyermek, ki tizenkét éves korára ilyenné lesz, nem arra készül, hogy vadállati sorba lépven, az őállapotba térjen vissza. Még távol van ugyan a társadalmi viszonyok ismeretétől, a polgári jogok vagy kötelességek tudásától, de viszont birtokában van oly erényeknek, melyek a társadalom polgárainak leginkább díszeré válhatnak: a legmagasztosabb értelemben vett *emberi* erényeknek. *Beláthatjuk azt is, hogy a természetes nevelés humánus célt igyekezvén elérni, nem dolgozik negatív eszközökkel. Nagyon is tudatosan követi a természet pozitív útastásait, a nevelő állandó, természetmegszabta módszerrel való önképzését teszi szükségessé, hogy kellő példa legyen az öntevékenységre utalt növendék előtt.* Igaz, hogy Rousseau maga sokat hangoztatja, hogy a nevelésnek főleg az első korszakában az a feladatunk, hogy semmit se tegyünk; ez a negatio azonban csak a korában szokásos, természetellenes nevelési rendszerrel szemben tanusított tiltakozó állásfoglalás.

Nem csak az általános célok kitűzésében, vagy az elérhető eredmények bizonyításában domborodnak ki Rousseaunál domináló tényezőkként az emberré nevelés szempontjai, hanem azokban a pszichológiai észrevételekben is, melyek paedagogiáját oly gazdagon átszövik. Példával, tettel tanítani és nem elmélettel: mily nagy jelentőségű elv ez abban az időben, mikor a gyermeki lélekkel még csak utópisták foglalkoznak. S mily nagy jelentőségű ez az elv ránk nézve is, kik — a tárgyak szabván meg munkánk természetét — speciálisták módjára tanítunk, akik a gyermektanulmányozást a laboratóriumokra bizzuk s ámbár a nevelő oktatást hangoztatjuk, a „szabályszerű“ magaviseletű diákoktól már megszabadítani igyekszünk intézetünket. Mily humanus gondolat arra irányítani a figyelmet, hogy a hazugság nem a gyermek természetében van, hanem sokszor a követelményeknek nem a gyermekhez méltó volta készíti őt a hazugságra. S nem az embernek igazi

rendeltetéséhez méltó elve-e a csodagyermek káros kultusza ellen küzdeni; azt sürgetni, hogy a gyermekkor maradjon meg az értelem álmának, hogy az emlékezetet főlőslegesen ne terheljük az ítélőképesség rovására; vágyaink kevesbítését sürgetni, hogy erőnk gyarapodjék. Hogy kora figyelmét a gyermekek tanulmányozására felhívta, az magában véve egy nagy *jótettel* ér fel; azon elve, hogy a gyermek korához képest alkalmas tárgyakat és alkalmas időben kell tanítani, ma már általánosan elfogadott, habár a gyakorlatban való érvényesítésétől még távol vagyunk.¹⁴ Hogy a természetes módszertől a gyermek jóllétének előmozdítását várja Rousseau, az korántsem utilitárius cél. Nála az erővel való okos gazdálkodás nem csupán testi jóllétet, de lelki kielégülést is eredményez. Az egészség, a szabadság boldoggá teszi tanítványát, de az igénytelenség megóvja a féktelenségtől vagy telhetetlenségtől. Egészségtől duzzadó tanítványa nemcsak fizikailag boldog, de lelkében is boldog akkor, midőn egy magasztos tényt, pl. Nagy Sándor lelki nemességét meg tudta érteni. Teljes joggal küzd Rousseau azon, még féligmeddig ma is uralkodó felfogás ellen, hogy a gyermektől mindazt követelik, amit egy felnőtől. Rousseau felhívta kora figyelmét a „jeunes docteurs – vieux enfants“ tanulságos ellentétére; meglátta azt a nagy igazságot, hogy a gyermek sajátos módon lát és gondolkodik; hogy a gyermek egyéniségének beható ismerete nélkül nem lehet vele sikerrel foglalkozni; hogy a büntetések alkalmazása nagyon veszedelmes, mikor még azt sem tudja, mi a hiba; a *fokozatos fejlődés elvét* hangoztatván e fontos elvet a gyakorlatban is segített érvényre juttatni. És mily jelentős pszichológiai útmutatás az, hogy éppen az ifjú serdülő korát találja Rousseau alkalmasnak arra, hogy a felébredő szenvedélyes érdeklődést ismeretszerzésre használjuk fel. „Az olvasás, a magány, a tétlenség, az elpuhító, ülő életmód, a nők- és fiatal emberekkel való társalgás, ime, ezek azok az ösvények, melyek őt veszélyes ösvény felé viszik.“ Abban a korban tehát, melyben az ifjút féktelen képzelete leginkább veszélybe s pedig főképp a bujálkodás veszélyébe sodorhatja, más érzéki tárgyakra kell irányítani figyelmét. Ebben a korban helye van a mérsékelten üzött vadászatnak; ebben a korban kell különösen arra törekedni, hogy

¹⁴ L. „A gyermek egyénisége és a középiskola“ című tanulmányomat. „A gyermek“ 1910. évfolyamában.

még az a beszéd is, melyet az ifjú hall, ment legyen minden sikamlósságtól. Egészséges életmód, becsületes környezet mellett nyugodtan gondolhatunk az ifjú nemi felvilágosítására. Beszélhetünk nekik a házasságról is, mint a legedesebb, legszentebb és sérthetetlen kötelékről, de egyben nyújtunk az ifjúnak hű képet a fajtalanság iszonyairól. Lehet-e ennél emberhez méltóbb elvet hangsúlyozni: „A szüzesség megőrzésével karöltve jár a jó egészség, az erő, a bátorság, az erényesség.” *Erre a vértezetségre azért van szüksége az ifjúnak, mert nem az a rendeltetése, hogy remete-ként magányos visszavonultságban éljen. Mint a társadalom egyik tagja, kell, hogy az emberek iránti kötelességeit teljesítse s hogy azokkal megismerkedjék.* Már itt jelezhetjük, hogy az emberi erények megszerzése a társadalomba való taglalódásért volt szükséges, vagyis: az emberi szempontok nem szorították háttérbe a társadalmi szempontokat.

Rousseau-nak a paedagogiája nem győzi eléggé hangsúlyozni: *milyen legyen a nevelő.* A lélektani szempontok, melyeket érvényesíteni akar, szükségessé teszik, hogy maga a nevelő *nevelt* legyen. A tanító és nevelő egy lévén, nem lehet az egységes munkát külön választani. A nevelés munkája közös ügye lévén a gyermeknek s nevelőnek, fontos, hogy a nevelő lehetőleg fiatal legyen. Így fejlődhetik ki szilárd ragaszkodás növendék és nevelő között. *Az odaadás, a jellem a földolog a nevelőnél s nem a tudás. A közös érdek azonban természetes kötelességévé teszi a nevelőnek az állandó önképzést.* A nevelő első sorban humánus lévén, nem fogja hibáit letagadni, hanem bevállván azokat, megszabadulni igyekszik tőlük. Távol van tőle az önhittség, mely a legtöbb tanítóval letagadtatja hibáját. Az igazi nevelő nem akar minden áron nagy tekintélyűnek látszani: távol áll tőle minden nagyképűség. Szóval a nevelő, mint felnőtt, mintaképpül szolgáló ember áll szemben a még fel nem nőtt emberrel. Igazi embert csak igazi emberek nevelhetnek, tehát csakis humanus nevelők érvényesíthetik a nevelésben a gyermeklélektan első sorban humánus szempontjait.

Felvethető az a kérdés: mit kell hát tanulnia Rousseau ideális növendékének, hogy emberré nevelkedjék első sorban? Vagy kell-e egyáltalában tanulnia? Hiszen Rousseau nem győzi eleget hangsúlyozni, hogy főleg a nevelés első korszakában igen sokat teszünk, ha — semmit sem teszünk. Nem szabad azonban felednünk, hogy Rousseau-nál a *negatív principium keresztülvitele nem tétlenséget*

jelent, hanem az erők céltudatos kimélését. Hogy a 10—12 éves gyermeket még nem tartja alkalmasnak arra, hogy nyelvtant és holt nyelveket tanuljon, az még nem vezet tudatlanságra. A földrajzból csak nagyon keveset, a történelemből, miután itt az erkölcsi tanulságok fontosak, semmit sem ajánlatos tanulni a 10—12 éven aluli gyermeknek. A történelmet még tizenöt éves korában sem ismeri Rousseau növendéke. Az emberré nevelés lévén a cél, fődolog, hogy dolgos, türelmes, bátor legyen, önmagára számítson: önálló legyen, a szükségesség törvényeinek tudja magát alávetni. Az íráson és olvasáson kívül a földrajzból, mértanból, számtanból meg fog annyit tanulni, amennyit mindennapi élete szükségessé tesz. „Teste egészséges, tagjai hajlékonyak, szelleme józan és előítélet nélküli, lelke szabad és szenvedély nélküli... A nélkül, hogy valakinek nyugalmát megzavarná, ő maga is megelégedetten, szabadon és boldogul élt, amennyire sorsa engedé. Mit gondoltok, ha egy gyermek tizenöt évet töltött ily módon, hasztalanul élt-e az?“ Tehát a természetes nevelés elveinek megfelelően a corpus sanum az első, mert csak ez teszi lehetségessé, hogy a lelki képességek is az emberi méltósághoz méltó módon fejlődjenek. Az említetteken kívül a természettan, csillagászat, történelem, az emberek különféle foglalkozásai, polgári ismeretek mind osztályrészül jutnak Rousseau növendékének. Az emberré válás jelentős célját ismeretek szerzése nélkül elérni nem lehet, de az ismeretek szerzésében a humánus elv azt kívánja, hogy a természet útmutatását követvén minden ismeretet a maga idején s helyén szereztessünk meg.

A Rousseau korában szokásos módszer nem lévén az ember természetéhez méltó — mert nem veszi figyelembe az ember fejlődési fokozatait —, új, fermészetes, az ember fejlődési fokozatának megfelelő, vagyis: humánus módszert kell követni. A megtanulni valókat szemlélni kell, hogy aztán az elsajátítás öntevékenység által legyen elérhető. Valamint a reális fogalmakhoz szemlélés vezet, úgy vezet a szemlélődés az elvont fogalmakhoz.¹⁵ Az öntevékenység, melynek Rousseau pedagogiájában oly jelentős szerep jut, nemcsak konkrét tárgyak birtokába, de egyben fogalmak, ité-

¹⁵ A szemléltetés didaktikai, pedagogiai és szociális céljaira vonatkozólag l. „A szemléltetés értelmezése Rousseau pedagogiájában“ című dolgozatot a „Paedagogiai Értesítő“ 1916. évi 10. sz.-ban.

letek, izlés, világnézet kialakulásához is juttat bennünket. Az öntevékenység más szóval azt jelenti, hogy úgy fizikai mint lelki szükségleteink kielégítéséhez a magunk lábán járva jussunk el. Mások szolgáljanak bár útmutatással, de az élet harcát a magunk erejével küzdjük végig, a fizikai és szellemi kincseket mi magunk bányásszuk ki, hogy az értékek igazán a mieink legyenek. *Mi éreztetné velünk jobban emberi méltóságunkat, mint az, hogy mindennünket a magunk erejének köszönhetjük.* Mi éreztetné jobban, hogy urai vagyunk önmagunknak, hogy igazán függetlenek vagyunk. S mi válna inkább az emberi méltóság diszére, mint az a tudat, hogy függünk a természettől, de nem függünk emberi előítéletektől vagy természetellenes intézményektől. *Csak azt, ami igazán a mienk, becsüljük meg eléggé.* Ez nemcsak anyagi javak bitoklására, de szellemi kincsek szerzésére is vonatkozik. A magunk szerzte ismeret lehet csak befolyással emberi mivoltunk kialakulására, a magunk szerzte itéletek alakíthatják ki legkedvezőbben emberi jellemünket. Ilyen humánus cél szentesítheti csak a tanulmányokat. Mikor ily célokért lehet sikeresen küzdeni, akkor nem haszontalan többé a történet tanulása sem. Mikor az ifjú természetes fejlettségénél fogva az erkölcsi világba lépett, akkor itt az ideje, hogy az embereket bemutassuk neki. Ezt a — jelleme alakítására immár szükséges — bemutatást leginkább a történelem által érhetjük el. A történetírás módszeréről sok épületes dolgot mond el Rousseau, a bírálgatásról, a rendszer hajhászatról való véleményét is érdekes volna boncolgatni, de nem akarván túllépni feladatunk keretét, csak azt az elvét szögezzük le, hogy csak tényeket akar az ifjakkal ismertetni, hogy ők maguk mondjanak aztán azokról bírálatot; továbbá, hogy bizonyos történetírókat (Livius, Tacitus) nem adna az ifjak kezébe, mert csak meglett korúaknak valók. A történelemben szereplő személyeknek *emberi* vonásait szeretné kidomborítva látni, mert ezek egyrészt ezekre jellemzőek, másrészt az utókorra nagy hatással vannak.¹⁶ Tehát

¹⁶ Rousseau szerint reális ismeretekre szükség van, hogy fizikailag, elvont fogalmakra, hogy erkölcsileg igazi emberekké legyünk. „Vitam impendere vero“ elvének megfelelően az erkölcsi képzést nem a részben képzeleti dolgokon alapuló szépirodalmi művekre, hanem a reális tényeken alapuló történelemre alapítja. Kézséggel aláírjuk azt, hogy bizonyos történeti művek nem ifjak kezébe valók, ámde a „tényeket, csak tényeket“ követelésénél R. megelégedezik arról, hogy már a tények csoportosításában is megnyilatkozzanak a historikus szubjektivitása.

míg egyéb ismeretnél az a cél, hogy megtanuljuk azt, ami természetes életmódunkra nézve hasznavehető, a történelmi ismeret célja az, hogy emberi jellemünk kialakulására üdvös tanulságot meríthessünk abból.

Sokáig hitték s ma is lehetnek e nézetnek vallói, hogy Rousseunál az általános emberi célok mellett elhomályosulnak a kulturális célok. Meg kell vallani, hogy Rousseau paradoxonjai némi okot adtak e nézet kialakulására. Szinte közmondásos Rousseunak a könyvekkel szemben tanúsított gyűlölete. „Én gyűlölöm a könyveket — mondja Rousseau — belőlük csak azt tanulhatja meg az ember, miként kell olyasmiről csacsognia, a mihez nem ért . . . Jól előkészített agyvelő a legbiztosabb emlékszóbor a tudomány számára.” }Kulturaellenes célzat látszik azon megjegyzésből is, hogy növendéke a cukrászért odaadná az egész tudományos akadémiát. Az utilitarius színezet mindjárt erejét veszti, ha meggondoljuk, hogy Rousseau felfogása szerint a természeti tárgyakat és az emberi munkát aszerint kell méltányolni, amint azok hasznunk-, biztonságunk-, fenntartásunknak és jóllétünknek meg tudnak felelni. Nem anyagi hasznról van tehát itt szó, hanem oly hasznról vagy előnyről, mely a természet törvényeinek folyamánya. Ha Rousseau növendéke a vasat többre becsüli az aranynál, az üveget többre mint a gyémántot, ha a cipészt, kőmivest jobban tiszteli az ékszerésznél, akkor azon sem lehet csodálkozni, hogy egy pástétomsütőt vagy cukrászt többre becsül az akadémiánál. A kultúra e felfogás értelmében éppen olyan dísze az emberi szellemnek, mint az ékszer az emberi testnek. *S a lényeg, az „emberi” többet ér, mint a dísz, miní az esetleges attributum.* A társadalmi viszonyokról való képzeteket távol tartja Rousseau növendékétől, de csak addig, míg azokat fel nem foghatja. Ámde mikor a fejlődő kor s ennek megfelelően fejlődő értelem lehetővé teszi, hogy az embernek kölcsönös függését megértse, akkor eljött az ideje annak, hogy ipari s egyéb foglalkozásokra terelvén figyelmét, szociális fogalmak birtokába juttassuk növendékünket. Mint egyéb ismeretekre, úgy a szociális ismeretekre vonatkozóan is a *„tétlenség” csak alkalmasabb korra váró erőgyűjtés volt.* S még az irodalomtól sem — melyet sokra nem becsül — tartja távol növendékét, mikor az arra megérett *„Emil — mondja Rousseau — előszere-tettel viseltetik a régiek művei iránt, éppen mivel régiek s így közelebb álltak a természethez, mint a jelenkor írói; továbbá mivel*

elsők voltak a művelődésben és szerzett ismereteiket önmagukénak mondhatták.“ Tehát nem ellensége Rousseau a kulturának még akkor sem, ha régi, nem a mindennapi életünk módját érintő annak a tárgya. Kikötése azonban, hogy ez közel álljon a természethez, önmagunk szerezte, vagyis: emberi legyen. Mivel az emberiséget hatalmában tartó kultúra nem mutatja a természetes menetet, így káros hatású az emberi életre s az emberi erkölcsre. Ez okból lesz Rousseau ellensége a korában uralkodó kulturának, noha a tudományokról s az emberek közötti egyenlőtlenség okairól szóló értekezéseiben általában a kultúra ellen érvel. Az előbbi értekezésben Rousseau az erkölcsi és értelmi képzés közti aránytalanságot, sőt fordított viszonyt igyekszik kimutatni; azt bizonyítja, hogy a klasszikus tudományokban újjászületett emberiség az erénynek csak látszatával bír, de a valóságban nem arányos. Ebből következik az a nem minden igazság nélkül való, de mégis elfogult állítás, hogy az immoralitás és a civilizáció közt egyenes összefüggés van. Athen és Spárta ellentétei is azt bizonyítják. A paradoxonok az említett értekezés 2-ik részében következnek; itt úgyanis azt akarja Rousseau elhitetni, hogy a csillagászat habonából, a mértan hírvágyból, a fizika kíváncsiságból, a morál büszkeségből — szóval: az összes tudományok gyarlóságainkból származtak s az összes művészetek a káros fényűzés szolgálatában állanak. Ez az értekezés minden esetre antiintellektuális irányzatunak látszik. Második híres Discours-a az emberi egyenlőtlenségekről az első értekezés eredményének logikus folyománya. Az első értekezésben arra az eredményre jutott, hogy a civilizáció — gyarlóság lévén eredendő forrása — megrontja az emberek erkölcsseit. Kérdés már most: milyen volt az az ember, kit még nem mételeyezett meg a civilizáció, milyen volt a természet embere? Elmélkedései folyamán arra az eredményre jut, hogy a természet embere bátor, egyszerű, szabad volt és magában állott; az emberek egymásra nem lévén utalva, egyenlők voltak. Egyszerűségükből következett, hogy természettől nyert eredendő jószágukat még nem rontotta meg a civilizáció. Ámde a társulás azt okozta, hogy a gyengébb az erősebbnek alárendeltjévé lett.

Tudjuk, hogy az első a dijoni akadémia pályadíját nyerte el s hogy mindkét értekezésnek hatása rendkívüli volt. Mielőtt a példátlan hatás okait fürkésznők, mutassunk rá néhány szóval Rousseau tételeinek túlzásaira. Ami az első értekezést illeti, igaz,

hogy a civilizációval erkölcstelenség is jár, de végül — mint a vihar a természetben — mégis tisztulást hoz. Azok a szenvedélyek, melyek mint „gyarlóságok“ szülik a tudományokat, „emberiek“, mert emberi voltunkból következnek; s ami a tudományok hatását illeti, nem szabad felednünk, hogy esetleges hátrányaik mellett erkölcsi szépségeknek is forrásai. Hogy Rousseau a kultura és erkölcselenség közt fennálló viszonyt annyira kielezi, azt az ő kora erkölcsi viszonyaiból könnyen meg lehet érteni. Ami a második értekezésben kifejezett megállapítást illeti: erről még könnyebb belátni a túlzó színezetet. Rousseau szerint a társulás okozta, hogy a gyengébb az erősebb alárendeltjévé lett. Ez így önkényes, érvekkel nem igen támogatott és a priori nehezen belátható állítás. Hajlandóbbak volnánk azt hinni, hogy az emberek — erősek és gyengék lévén — kénytelenek voltak társulni, hogy az egyesülés által nagyobb erőt tudjanak kifejteni. E társuláson belül csak a már amúgy is meglévő egyetlőségek maradtak meg továbbra is. Hogy az ember eredetileg jó, az is nagyon kérdéses. Lehet, hogy a féltudás rosszabbá teszi a különben is gyarló embert, de viszont a tudás az erénynek, az akarattal jót cselekvésnek kétségbevonhatatlan alapja. Láthatjuk tehát, hogy Rousseau alaptételei a nagyhatású Disours-okban nem megdönthetlennel; mindazáltal a belőlük folyó tanulságok; a természet útjainak követése, a civilizáció gyarlóságainak megvetése, az eredendő jóság feltételezése és a jónak maradásra intő szózata — az igazság varázserejével hatottak korára. Rousseau kora tudomásunk szerint tényleg művelt és tényleg romlott volt. Ez tehát érthetővé teszi Rousseau általánosítását, de egyben érthetővé teszi, hogy a kor bűneitől elkeseredett emberek az erkölcsi újjászületést várják attól az írótól, ki a természet intésére hivatkozván, az embert akarja megtalálni, a természet törvényei szerint élőt, a kultura bilincseitől még meg nem mételezettet. A híressé vált értekezések lényege szerintünk az: rázza le magáról az emberiség mindazon bilincseket, melyeket előítéletek, társadalmi szokások, egyesek érdekei a vállára raktak és megfogja találni: önmagát. Keressük magunkban azt, ami természettől velünk született, ami tehát igazán emberi és dobjuk el mindazt magunkból, ami nem lényeges, ami esetleges, s akkor megtaláljuk önmagunkban: *az embert*. Rousseau Emilje tehát, ha a negatív principumok nagy szerepet játszanak is nevelésében, nem súlyed kulturaellenes tévlenségbe, sőt arra törekszik, hogy az igazán termé-

szetes, önzetlen, emberi kulturának részesévé legyen. *Antintellektuálisnak vagy antikulturálisnak semmiképpen sem nevezhetjük Rousseau pedagógiáját.* Annyi bizonyos, hogy a természetszerűség — ami Rousseaunál az emberi rendeltetésnek felel meg — vezető szerepet játszik pedagógiájában. *Az igazán természetszerű, az igazán emberi szabja nála a nevelés célját, módját, irányát.* A cél — mint említettük — nem más mint megszerezni mindazt, ami születésünkönk nincs adva, megszerezni mindazt, aminek forrásai: a természet, az emberek, a dolgok. *A nevelés módja?* A természet menete tanít meg erre. Ez mutatja meg a nevelés irányainak bizonyos időhöz és pedig a természet által megszabott időhöz és körülményekhez való kötöttségét. A tanítás tárgyai (anyanyelv, klasszikus nyelvek, ének, számolás, mértan, rajzolás, földrajz, gazdaságtan, kézügyesítés, zene, fizika, történet, államjog), az esztétikai nevelés eszközei (természeti szépségek, ó-klasszikai irodalom, népies zene, a nemeknek egymáshoz való erkölcsileg tiszta közeledése, a társadalmi élet megismerése) eléggé bizonyítják, hogy Rousseau paedagógiája ellensége ugyan a romlott értelemben vett, tehát nem igazi kulturának, de annál inkább szolgálatában áll az igazi, a „természetszerű“ értelemben vett emberi kulturának. Az újabbkori Rousseau-kritikusok már fel is hagytak az antikulturális vád hangsúlyozásával.

(Foly. köv.)

Gejzánovics Sándor.

Irta : **Vári Albert.**

Az unitárius egyház történetének egyik legszebb és legmeghatóbb fejezete az, amely a lengyelországi unitáriusok sorsát írja le. Ismeretes, hogy a szép virágzásnak indult lengyel antitrinitárizmust a svédekkel való szövetségés hamis ürügye alatt miképpen semmisítette meg a félrevezetett országgyűlés, míg a megmaradt lelkes kis csapatot 1660 júliusában számkivetésbe kényszerítette. Hazánk s ebben mi unitáriusok testvéri szeretettel fogadtuk a száműzött bujdosók egy kifosztott töredékét, amely Erdélyben telepedett le. Kolozsvárt a Belső Monostor-utcában több mint száz éven keresztül saját imaházuk volt, amelyben nemzeti nyelvükön imádhatták istenüket. Míg 1792-ben teljesen beleolvadtak a magyar unitárius egyházba s eladott imaházuk árát kolozsvári templomunk építési költségeihez adták.

Nekünk, magyar unitáriusoknak soha sem volt okunk megbánni a testvéri fogadtatást, melyben a lengyeleket részesítettük. Sőt nagyon sok kiváló emberünk került ki közülök, akik szellemi és anyagi áldozataikkal támogatták küzködő egyházunkat. Ezen lengyel családok egyike a *Gejzánovics* család is, amelynek a XVIII-ik század elején két tagja szerepel egyházunk történetében, u. m. *János* és *Sándor*. Valószínűleg testvérek voltak. Mind a kettő író ember, de az utóbbinak eddig csak a neve volt ismeretes.

Közelebről egy régi könyvtár polcain forgatva a könyveket egy kis kéziratot fűzet akadt a kezembe, amelynek lapjairól a *Gejzánovics* Sándor szelleme és jó szívének melegsége sugárzott felém csaknem 200 év után. A fűzetnek tartalma s egyes megható sorai fölébresztették az érdeklődésemet írója iránt s róla megtudtam annyit, hogy 1717-ben iratkozott be kolozsvári iskolánkba a noviciusok közé. Tehát az első volt azon tanulók között, akik a főtéri iskolánk elvétele után a belső Magyar-, ma Kossuth Lajos-utcai 4 földszinti és 2 emeleti szobából állott tanító házban kezd-